

Samenvatting 'No Time, verander nu voor het klimaat alles verandert' van Naomi Klein

Inleiding

De originele Engelse titel van het boek is 'This Changes Everything. Capitalism vs. The Climate', een titel die de inhoud van het boek veel beter weergeeft dan de Nederlandse titel 'No time, verander nu voor het klimaat alles verandert'. De kern van Naomi Kleins boek is dat het kapitalisme bestreden moet worden om de opwarming van de aarde te stoppen en dat de strijd om het klimaat een unieke kans biedt om het kapitalisme en de daarmee samenhangende onrechtvaardigheid te bestrijden..

In de inleiding beschrijft Naomi Klein hoe ook zij lang heeft weggekeken van het klimaatprobleem. Een gesprek met de Boliviaanse diplomaat Angelica Navarro Llanos in 2009 maakte dat ze er niet langer omheen kon. Llanos vertelde haar hoe de sneeuw op de Boliviaanse bergen door de opwarming van de aarde in korte tijd verdween, waardoor drinkwatervoorziening en landbouwirrigatie gevaar liepen. En dat terwijl Bolivia zo arm is dat het part noch deel had en heeft aan de uitstoot van CO₂ en aan de opwarming van de aarde.

De gevolgen van de toename van de uitstoot van CO₂ en de klimaatverandering zijn niet alleen het verdwijnen van de sneeuw van de Boliviaanse bergen, maar ook de stijging van de zeespiegel, verzuring van de oceaan, het afsterven van regenwouden door droogte, extreme hittegolven, toename van bosbranden, toenemen van het aantal en de hevigheid van orkanen, het teruglopen van visvangsten, maar ook allerlei sociale- en politieke gevolgen: het weren van klimaatvluchtelingen en toeëigening van landbouw- en bosgronden in arme landen door rijke landen.

Overheden en de politiek blijken noch in staat noch bereid om noodzakelijke maatregelen te nemen. Internationale conferenties leveren niets op. Het excuus daarvoor is dat het geen zin heeft om iets te doen als niet alle landen meedoen.¹ De werkelijke reden is dat de politiek in hoge mate wordt bepaald door machtige industrieën en elites die hun rijkdom danken aan de vrijheid om ongehinderd door wetten en regelgeving steeds meer CO₂ uit te stoten.

Er zijn zelfs bedrijfstakingen die een slaatje slaan uit klimaatverandering. Wapengigant Raytheon maakt reclame met het argument dat wapens nodig zijn om klimaatvluchtelingen buiten de deur te houden. Monsanto maakt reclame met klimaatbestendige zaden. Verzekeringsschappijen maken reclame met klimaatrisico's en bouwbedrijven bereiden zich graag voor op de bouw van stormvloedkeringen.

¹ In hoofdstuk 2 (p.99) wijst Klein erop dat landen als China en India qua CO₂-uitstoot een inhaalslag maken, maar dat dat in hoge mate het gevolg is van verplaatsing van industrie van het Westen naar lage lonen landen en dat die extra uitstoot dus veroorzaakt wordt door productie van goederen die in het Westen worden gekocht. 'China als schoorsteen van de wereld'. Het zou dus redelijk zijn een groot deel van de uitstoot van China, India, Taiwan, e.d. op te tellen bij die van ons en niet alleen op ons eigen energiegebruik af te gaan, zoals bij de berekeningen van de gemeente Utrecht het geval is.

Op overheden wordt al met al dus weinig druk uitgeoefend om effectieve maatregelen te nemen tegen de klimaatverandering. Ook niet door het gros van de milieubewegingen, die erg meegaand zijn in de politiek: ermee instemmen dat maatregelen passen binnen in het economisch systeem van globalisering, vrijhandel, deregulering en lastenvermindering voor bedrijven. Bijvoorbeeld het systeem van de CO2 emissiehandel.

Hoofdstuk 1 Rechts heeft gelijk

Over klimaatsceptici

Een aantal invloedrijke pseudo wetenschappelijke instituten (conservatieve denktanks) legt zich toe op de ontkenning van en het in twijfel trekken van klimaatverandering, althans van het feit dat die wordt veroorzaakt door het in de lucht brengen van teveel broeikasgassen. De wereld van serieuze wetenschappers is echter unaniem. De strategie van ‘klimaatsceptici’ is dezelfde als die van de tabaksindustrie: het publiekelijk zaaien van zoveel mogelijk twijfel aan de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek.

Instituten als die van Heartland, Cato en de Heritage Foundation blijken gefinancierd te worden door anonieme miljardairs en bedrijven als Exxon Mobil en Koch Industries. Rechtstreeks en door middel van honoraria voor voordrachten. De ontkenning/relativering van klimaatverandering gaan samen met de strijd tegen overheidsingrijpen (‘communisme’) en voor een totaal vrije markt economie. Onderdeel van deze ideologie is de visie van de mens die heerst over de natuur en het vertrouwen in de onbegrensde mogelijkheden van wetenschap en techniek. Klimaatsceptici blijken voornamelijk blank, conservatief, welvarend, invloedrijk en van mannelijk geslacht. Klimaatsceptis blijkt verder dikwijls samen te gaan met de opvatting dat immigratie en hulp aan arme landen moet worden beperkt, opvattingen van rassenongelijkheid en de opvatting dat veel geld verdienen het belangrijkste is.

Hoofdstuk 2 Zwerfkapitaal

Pleidooi tegen vrijhandel

Nationale staten vechten elkaars schone energie programma’s aan met het argument dat ze in strijd zijn met verdragen die vrije handel moeten garanderen. Het betreft bewaren tegen het begunstigen van coöperaties in lokaal eigendom en het stellen van de voorwaarden dat bedrijven minimaal een bepaald percentage van de lokale/regionale beroepsbevolking te werk moet stellen. Zulke voorwaarden worden beschouwd als inbreuk op vrije handel. Ook multinationals grijpen die verdragen aan om te voorkomen dat lokale initiatieven om duurzaam te produceren worden begunstigd. De *NAFTA* regelt de Noord-Amerikaanse vrije handel. Over het Transatlantic Trade and Investment Partnership (*TTIP*) wordt onderhandeld tussen de VS en Europa.

De op vrije handel verdragen gebaseerde juridische stappen tegen begunstiging van duurzame lokale initiatieven zijn nogal hypocriet, want wereldwijd wordt fossiele brandstof direct en indirect gesubsidieerd (vrijstelling van belasting op brandstof) met een bedrag tussen 775 miljard en één biljoen dollar per jaar, wat vooral aan energiebedrijven, vliegverkeer en commer-

ciële scheepvaart en grote bedrijven ten goede komt. Hoe hoger het verbruik hoe minder belasting.

Wat door middel van klimaatverdragen wordt bereikt, wordt meer dan volledig teniet gedaan door de effecten van vrijhandel. Enorme toename mondiaal transport met containerschepen, jumbojets, dieseltrucks. Wereldwijde verbreiding industriële landbouw. Stijging emissies in landen als China en India door verplaatsing productie naar lage lonen landen. Klein wijst erop dat 80% van de milieubewegingen in de VS zich door Al Gore liet overhalen in te stemmen met het *NAFTA*-verdrag voor vrijhandel. Alleen Greenpeace, Friends of the Earth en de Sierra Club en kleine milieuorganisaties bleven zich tegen de *NAFTA* verzetten.

Anders dan door vrijhandel wordt beoogd is juist een drastische reductie nodig van onze welvaart: terug naar het welvaartsniveau van de jaren 70. Tijd voor 'selectieve krimp', verkorting werkweek, basisinkomen, bestrijding ongelijkheid, strenge regelgeving bedrijfsleven om uitstoot CO₂ terug te dringen, hogere belasting vermogenden en herstel van de publieke sector.

Hoofdstuk 3 Openbaar en betaald

Pleidooi voor hercommunalisering

In verschillende Amerikaanse en Duitse steden beslisten burgers bij referendum dat energiebedrijven weer publiek moesten worden. Reden daarvoor is dat private bedrijven niet of nauwelijks te bewegen zijn om over te schakelen op schone energie. De privatisering van energiebedrijven vanaf de jaren 80 staat niet op zichzelf. Het past in een golf van privatiseringen van publieke diensten (water, gezondheidszorg, onderwijs e.d.) en van het uitkleden van publieke diensten voor waterkeringen, veiligheid, natuurbehoud.

De 'suicidale' gevolgen van de verwaarlozing van publieke diensten ondervindt de bevolking die getroffen wordt door klimaat gerelateerde rampen (droogte, overstromingen, extreme temperaturen, bosbranden en stormen) Het aantal dergelijke rampen is in 30 jaar toegenomen van 656 per jaar in de jaren 70 tot 3654 in de jaren 2000-2010.

Juist met het oog op het klimaat is het noodzakelijk diensten die publiekelijk van belang zijn weer op peil te brengen en in gemeenschapshanden te brengen: te hercommunaliseren. De kosten daarvoor moeten worden opgebracht door rijken zwaarder te belasten en de uitstoot van CO₂ te belasten (de vervuiler betaalt). In geen geval mag sprake zijn van éézijdige offering van armen en arme landen. Onze politieke klasse is echter totaal niet bereid rijken en bedrijven aan te pakken. Om ze daar toe te dwingen is een krachtige sociale beweging nodig.

Hoofdstuk 4 Plannen en uitbannen

Tegen de ideologie van de vrije markt

Hoe verstikkend de ideologie van de vrije markt is blijkt uit het optreden van Obama. Hij kreeg door de bankcrisis veel macht en geld om de economie en het klimaat te stabiliseren. Hij had enorm kunnen investeren in openbaar vervoer en energie en daarmee ook veel banen kunnen scheppen. Hij liet dit 'zeldzame historische moment' echter voorbijgaan. Wat hem

tegenhield was de opvatting dat de overheid het nemen van maatregelen voor een duurzame economie aan het bedrijfsleven moet overlaten. Beleid dat het mechanisme van de vrije markt probeert te gebruiken en volstaat met een beetje belasting op de uitstoot van CO₂ is echter bij lange na niet genoeg. De private eigendom van het beheer van energiebedrijven maakt dat er geen effectief klimaatbeleid mogelijk is.

Inmiddels berucht zijn de projecten in Canada waarbij uit teerhoudend zand olie gewonnen wordt. Niet alleen worden daardoor bewoonbare ecosystemen afgegraven, waardoor ze in maanlandschappen veranderen, de winning kost zoveel energie dat er drie tot vier keer meer broeikasgas door uitgestoten wordt dan bij conventionele olie. Maar bovendien zou volgens James Hansen de ‘game over’ zijn als alle bitumen uit de teervelden gehaald zou zijn. Redenen waarom er een sterk verzet op gang is gekomen tegen het Keystone-project (pijpleiding van Canada naar Texas), dat door Obama verhinderd zou kunnen worden omdat hij als president daar een veto over kan uitspreken.

Al even berucht is de winning van schaliegas. Niet alleen omdat bij het verbranden van schaliegas veel meer (30%) van het broeikasgas methaan vrijkomt dan bij gewoon aardgas en per saldo net zo schadelijk is voor het klimaat als steenkool, maar ook omdat de winning door middel van fracking² extreem schadelijke gevolgen heeft in de vorm van bodem- en grondwaterverontreiniging.

Kernenergie is niet alleen riskant en zadelt komen de generaties op met nucleair afval, maar voor het delven, vervoeren en verrijken zijn grote hoeveelheden fossiele brandstof nodig. Ook aardgas is geen uitkomst. Het is alleen maar goed als overbruggingsmaatregel: een alternatief voor het nog vervuilerende steenkool. Maar beter is het om ook aardgas zoveel en zo snel mogelijk overbodig te maken.

Het feit dat bedrijven voor kern- en fossiele energie in private handen zijn maakt het moeilijk om die vormen van energie af te bouwen. Er worden enorme winsten mee gemaakt en geen enkel particulier bedrijf streeft er naar zichzelf op te heffen. Ook staatsbedrijven niet (bijv. Statoil, PetroChina, Petrobras). In vrijwel elk land staat de politieke klasse achter het idee dat het niet aan de overheid is om grote bedrijven te vertellen wat ze wel en niet mogen. Dat zal alleen veranderen als de macht (en de rijkdom) van de fossiele-brandstofindustrie aanzienlijk wordt teruggedrongen, zodat ze de politiek niet meer naar haar hand kan zetten.

In geen enkele westerse democratie zijn de toegang tot de politiek en de macht eerlijk verdeeld. Effectieve maatregelen ‘van bovenaf’ zullen dus niet genomen worden. Vandaar het pleidooi lokale nutsbedrijven in handen te brengen/houden van de gemeenschap die er gebruik van maakt. Dat heeft ook het voordeel dat men eerder bereid is maatregelen te accepteren die nodig zijn voor omschakeling naar duurzame energie (bijvoorbeeld windmolens) en de energie goedkoper is omdat er niet aan verdiend hoeft te worden. Hetzelfde geldt voor waterbedrijven, vervoerssystemen en landbouwbedrijven (‘agro-ecologische’ landbouw koelt de planeet af, verzekert de lokale bevolking van voldoende voeding en maakt boeren onafhankelijk van multinationals die kunstmest en zaden leveren). Wat nodig is voor het klimaat draagt

² Bij fracking worden onder hoge druk chemicaliën in gashoudend gesteente geperst, waardoor scheuren ontstaan en schaliegas vrijkomt. Zie http://www.npo.nl/tegenlicht/04-09-2011/NPWON_1158966

dus bij aan democratisering en rechtvaardigheid. We moeten het klimaatmoment ook daarom grijpen.

Hoofdstuk 5 Het extractivisme voorbij

Pleidooi voor eerbied voor de natuur

Wat extractivisme is wordt duidelijk gemaakt aan de hand van het eiland Nauru in de Stille Zuidzee. Toen ontdekt werd dat je daar calciumfosfaat vandaan kon halen, geschikt als meststof, werd het volledig leeg gegraven zodat er niet meer te leven viel: *wegwerpland*. Voor de oorspronkelijke bewoners een toestand van ‘nationale claustrofobie’. De Australische overheid gebruikt wat er over is gebleven van het eiland om er illegale vluchtelingen vast te zetten: een ‘dodenfabriek’.

Kenmerkend voor het extractivisme is een op overheersing gerichte relatie met de aarde, een relatie van alleen maar nemen, die recht gepraat wordt door een geloof in menselijke onoverwinnelijkheid en een volledig beheersbare aarde. Opkomst van de moderne techniek (stoommachine) en ons onbegrensde vertrouwen daarin maakt dat we geen rekening meer houden met de grenzen die de natuur stelt.

Winning van fossiele brandstof vernietigt de gebieden waar het gedolven wordt, oceanen en de atmosfeer (ecologe Esperanza Martinez). Koolstof houdt CO2 en allerlei gifstoffen vast (uranium, kwik, cadmium) en kan je daarom beter in de aarde laten zitten. Voor de mensen die in delfstofrijke gebieden wonen is dat ook beter, die kunnen dan met rust gelaten worden.

Extractivisme tref je ook bij ‘links’ aan: Evo Morales (Bolivia), Rafael Correa (Ecuador), Alexis Tsipras (Griekenland) en zelfs in de milieubeweging. Klein verklaart dat door er op te wijzen dat het milieu altijd een elitaire aangelegenheid is geweest waarbij beschaafde lobby werd verkozen boven verzet. Figuren als Henry David Thoreau, Aldo Leopold en Rachel Carson, voor wie planten, dieren en aarde ook voorwerp zijn van ethiek, vormden een minderheid.

Hoofdstuk 6 De vruchten, niet de wortel

Rampzalige fusie bedrijfsleven-milieubeweging

Verschillende milieuorganisaties in de VS accepteerden en accepteren donaties van Mobil, Shell, Chevron e.d. bedrijven. Ze beleggen hun geld zelfs in olie-, gas en steenkoolbedrijven. Nature Conservancy presteerde het om zelf gas aan te gaan boren in natuurgebieden die haar door Mobil ter conservering waren geschonken. Het gevolg was dat de Attwaters prairiehoen als soort uitstierf. In Europa en Noord-Amerika is het vrijwel onmogelijk werk van algemeen nut te verrichten zonder geld aan te nemen van bedenkelijke herkomst.

De meegaandheid van milieuorganisaties heeft ertoe geleid dat de robuuste regelgeving die in de jaren 70 werd ontwikkeld is uitgekleed. Klein legt een verband met de financiële afhankelijkheid van fossiele brandstof ondernemingen. Veel organisaties tekenden geen bezwaar

aan tegen het gebruik van aardgas om de overgang naar schone energie te overbruggen en tegen emissiehandel ³, vonden het ongepast mensen op te roepen om minder te gaan consumeren, wijzen als boosdoeners van de klimaatverandering abstracties aan als gebrek aan politieke wil, ambitie of mentaliteit (in plaats van concrete personen, partijen en bedrijven) en zien klimaatverandering vooral als een technologisch probleem, waarvoor het vrije markt systeem eindeloos veel rendabele oplossingen kan bieden.

Een belangrijke factor in de aanpassing van milieuorganisaties is dat die (mogelijk door de ruimere financiële middelen) meer en meer het speelveld werd van professionele lobbyisten, juristen, figuren die VN-toppen afliepen en insiders werden in het politieke systeem. In het vorige hoofdstuk (5) wees Klein er al op dat het milieu altijd al een tamelijk elitaire aangelegenheid was, van lieden die liever op een beschaafde manier lobbyen dan het conflict zoeken met de macht. 'Samenwerking in plaats van confrontatie' (met donoren!). Klein concludeert dat de afwezigheid van een massabeweging die van onderaf druk uitoefent de meegaandheid van de milieubeweging had kunnen voorkomen.

Hoofdstuk 7 Geen verlossers

De groene miljardairs zullen ons niet redden

Miljardairs als Richard Branson, Warren Buffett, Bill Gates en Michael Bloomberg werpen zich op klimaatredders en maken goeie sier met toezeggingen enorm te investeren om de uitstoot van CO₂ tegen te gaan, komen die toezeggingen niet na, beogen imagowinst voor hun bedrijven en investeren vooral in fossiele brandstoffen en bedrijven die op grote schaal fossiele brandstof gebruiken (Branson investeerde met name in zijn nieuwe luchtvaartbedrijf Virgin America, in Formule 1-races en recreatieve ruimtevaart). Waar deze miljardairs op uit zijn is door het voorwenden van idealisme regelgeving te voorkomen en het in veel groene kringen gekoesterde idee te bevestigen dat de overgang naar schone energie te bereiken is met redelijke argumenten, overleg en een beroep op gevoelens van menselijkheid. Effect van hun activiteiten is dat het publiek de noodzaak niet voelt om minder te vliegen, minder auto te rijden, minder energie te gebruiken en minder te consumeren. Immers, er worden miljarden geïnvesteerd in schone energie, zodat we onbezorgd met onze verkwistende levensstijl kunnen doorgaan.

Hoofdstuk 8 De zon dimmen

Over het spook van de geo-engineering

De uitbarsting van de vulkaan Pinatubo (Filippijnen, 1991) bracht zoveel as en gassen in de lagere atmosfeer (die worden omgezet in druppeltjes zwavelzuur die zich over de hele aarde verspreiden en als minuscule spiegeltjes zonlicht terugkaatsen) dat daardoor afkoeling plaats-

³ Het cap-and-trade systeem om de uitstoot van zwaveldioxide had gebleken niet te werken. Niettemin werd onder druk van de regering Clinton (tegen de zin van de EU) de emissiehandel voor CO₂ opgezet, dat een grote stoet van zwendelaars en sjacheraars aantrok, de CO₂-uitstoot belangrijk verergerde en 'groene' mensenrechtenschendingen tot gevolg had: inheemse bevolking werd/wordt verdreven uit gebieden die verworven werden om CO₂-compensatiebossen aan te leggen.

vond van de aarde. Daardoor zijn sommige geo-wetenschappers op het idee gekomen de opwarming van de aarde tegen te gaan door het effect van grote vulkaanuitbarstingen na te bootsen: 'solar radiation management', 'cloud brightening' (bijvoorbeeld door zwaveldioxide in de lucht te brengen d.m.v. kilometers hoge slangen die door heliumbalonnen omhoog worden gehouden of gewoon door vliegtuigen). Maar ook 'bemesten' van de oceaan met ijzer om CO₂ aan de atmosfeer te onttrekken en het bedekken van woestijnen met enorme witte deken om zonlicht te weerkaatsen.

Afgezien van de vraag of deze futuristische maatregelen technische uitvoerbaar zijn is het de vraag of de geo-wetenschap de gevolgen wel overziet, laat staan kan beheersen. Eén van die gevolgen is (zo blijkt uit de Pinutabo uitbarsting) ernstige droogte (dus honger en sterfte) rond de evenaar. Door daling van de temperatuur zouden namelijk ook zomerseizoenen kunnen afzwakken. Meer in het algemeen is het de vraag of het niet erg riskant is om met de biosfeer te knoeien, een 'zichzelf regulerend complex adaptief systeem' waarover maar heel weinig bekend is en of wij moeten toestaan dat de 'geokliek', 'die barst van de overmoedige mannen die niets anders doen dan elkaar complimenteren met hun ontzagwekkende denkkracht' gevaarlijke experimenten gaat uithalen met de biosfeer en bovendien niet stil staan bij de vraag of de door hun uitgedachte ingrepen niet voorwerp kunnen zijn van sabotage in oorlogen bij terroristische aanvallen.

Het idee dat de wetenschap ons wel zal redden en dat wij kunnen blijven consumeren alsof er na ons geen generaties meer komen is een gevaarlijke hersenschim. 'Het is het kalmeringsmiddel dat maakt dat onze beschaving met open ogen op de afgrond van een milieuramp afloopt'.⁴

Hoofdstuk 9 Blockadia

Over het nieuwe klimaatactivisme

De term Blockadia werd geïntroduceerd door de actiegroep *Tar Sands Blockade*, die in 2012 bossen bezet hield om de aanleg van de Keystone-pijpleiding te verhinderen. Blockadia's, waarbij de plaatselijke bevolking massaal overgaat tot burgerlijke ongehoorzaamheid om te voorkomen dat hun leefgebied wordt aangetast door de winning van kostbare delfstoffen, steenkool, gas of olie komen steeds meer voor. Klein noemt de strijd om het Skouries-bos bij Ièrissos (Griekenland), Pungesti in Roemenië, het gebied van de Elsipogtog (Canada), Balcombe en Salford (Engeland), Binnen-Mongolë (China), New South Wales (Australië) en de Nigerdelta die door Shell zwaar verontreinigd is.

Deze Blockadia's zijn anti-establishmentbewegingen, waarbij de bevolking breekt met elites die aan de leiband lopen van regeringen en de confrontatie aangaat met bulldozers en kolenvrachtwagens. Waartegen de politie hardhandig optreedt op last van overheden die hun leefgebied niet beschermt maar uitlevert aan olie-, gas- en steenkoolondernemingen die zoveel macht hebben dat zij politici en rechtscolleges naar hun hand kunnen zetten. Het zijn vaak vrouwen die een prominente rol spelen bij deze acties.

⁴ Aangestuurd door democratisch gekozen regeringen. Er worden momenteel in Nederland drie nieuwe steenkoolgestookte energiecentrales opgestart.

Omdat gebieden waar naar gas, olie en steenkool wordt gezocht vaak gebieden zijn waar inheemse bevolking tot nu toe met rust gelaten werd zijn het inheemse bevolkingsgroepen die als eerste in verzet komen. Steeds vaker echter ontstaan er coalities met strijdbare milieu-groepen en met mensen die elders de gevolgen van de mijnbouwactiviteiten ondervinden: langs pijpleidingen wonen die gaan lekken en bij havens die met het oog op verschepping worden uitgediept en uitgebreid.

Heel lang heeft de industrie zich beperkt tot inheemse gebieden. Ver weg en minder zichtbaar, zodat het moeilijk was de publieke opinie te mobiliseren. Gebieden en bevolking die daardoor behandeld werden als ‘offergebieden’ resp. ‘offerbevolking’. Gaandeweg echter zijn ook grote delen van ‘beschaafde’ wereld tot die offergebieden gaan behoren. In de Verenigde Staten en Canada wordt steeds meer gas en olie gewonnen. Energiemaatschappijen zijn zo dom zelfs boorputten te slaan in chique voorsteden. Het gevolg is dat ook mensen in het geweer komen die het beter hebben en hoog opgeleid zijn. Bijvoorbeeld Ithaca bij New York en Var bij de Franse Rivière (waardoor in 2011 in Frankrijk een totaalverbod werd uitgevaardigd tegen fracking). Kolen-, olie- en gasmaatschappijen helpen dus hun eigen politieke graf te graven.

Hoofdstuk 10 Liefde zal deze plek redden

Over desinvesteren en de crisis in de democratie

Energiemaatschappijen onderschatten de kracht die uitgaat van de liefde die inheemse bevolkingsgroepen voelen voor hun geboortegrond, waarmee hun cultuur en identiteit samenhangt en die zij pertinent aan nageslacht willen overdragen. De aantasting van die grond door daar te gaan boren en pijpleidingen aan te leggen, wat dikwijls grote schade tot gevolg heeft voor grondwater, bodem, vissen, dieren en planten, voelt gevoeld als extreme ontheemding.

Alle vormen van extreme energiewinning hebben met elkaar gemeen dat ze gigantische hoeveelheden water gebruiken. Wanneer dat water eenmaal gebruikt, is het voor het grootste deel radioactief en toxisch en wordt het onder hoge druk de bodem in geperst om zich ervan te ontdoen. En dat gebeurt terwijl zoetwaterbronnen over de hele wereld gevaar lopen.

De ernst van de vervuiling en het verzet ertegen van de lokale bevolking heeft inmiddels in allerlei landen een verbod opgeleverd voor fracking (Frankrijk, Bulgarije, Nederland ⁵, Tsjechoë), dagbouwprojecten (Costa Rica) en olieboringen (Colombia). De Wereldbank en andere grote internationale geldschietters hebben aangekondigd dat ze niet langer investeren in kolenmijnbouwprojecten ⁶. Goldman Sachs, multinationale investeringsbank: ‘The Window for Thermal Coal Investment is Closing’. Vroege overwinningen die stuk voor stuk aan lokale protestbewegingen te danken zijn ⁷.

⁵ Dit is niet juist. Het kabinet neemt in de loop van 2015 een beslissing.

⁶ In Rotterdam en Delfzijl worden nieuwe kolencentrales opgestart. Zie www.wijstoppensteenkool.nl.

⁷ Opvallend afwezig in de beschrijving van de acties zijn politieke partijen. Die houden zich in het minst ongunstige geval afzijdig.

Naast de acties van de lokale protestbewegingen zijn er acties om (semi-) overheidsinstellingen en non-profitorganisaties te (universiteiten, gemeenten religieuze organisaties) te bewegen hun beleggingen in fossiele brandstof van de hand te doen. Desinvesteringen dragen ook belangrijk bij aan het proces van delegitimatie ('beleggen in fossiele brandstof is immoreel'). Greenpeace, Friends of the Earth, 350.org, Raiforest Action Network spelen hier een belangrijke rol bij. Nieuw compromisloos klimaatactivisme vindt snelle uitbreiding.

In het nauw gedreven vechten fossiele brandstof ondernemingen steeds vaker terug met juridische procedures om schade te verhalen op staten i.v.m. 'verboden' (door vrijhandelsverdragen) kwantitatieve beperkingen. Ze vinden veel van onze regeringen aan hun zijde, omdat die *'vastbesloten lijken om zelfs nog meer dodelijke wapens uit te delen, in de vorm van nieuwe en nog verder gaande handelsakkoorden'*. *'Het echte probleem is dat regeringen en overheden de strijd met de energieondernemingen niet aangaan en dat komt omdat onze politieke systemen ernstig gecorrumpeerd zijn'*.(p.402). Overheidsinstanties heulen met betrokken ondernemingen om de oppositie op de knieën te krijgen, waarbij ze gebruikmaken van fysiek geweld en draconische juridische middelen, met als doel vreedzame activisten als terroristen te labelen (p.404). 'De totale mislukking van klimaatonderhandelingen laat duidelijk zien dat we leven in een post-democratische samenleving'.⁸

Hoofdstuk 11 Wie neemt u daarvoor mee?

Over de rechten van inheemsen volgen?

Land- en verdragsrechten van inheemse volken kunnen bij veel acties tegen de gas-, kolen- en olie industrie een belangrijk wapen zijn. Het Canadese federaal gerechtshof bepaalde in 1997 dat er nooit een einde was gekomen aan het eigenaarschap van de inheemse bevolking (Delgamuukw vs British Columbia) en in 1999 in de zaak Marshall dat de door First-Nation groepen in 1760 en 1761 gesloten vriendschapsovereenkomsten met de Britse kroon niet inhielden dat die groepen daarmee afstand hadden gedaan van hun rechten (en zich dus niet hoefden te houden aan regels die gelden voor de niet-inheemse visserij). Indianen hebben dus nog steeds het recht om te jagen en te vissen in gebieden waar dat nu al voor een groot deel door teerzandwinning onmogelijk wordt gemaakt.

Het recht van inheemse volken om over hun grond te kunnen blijven beschikken en voor het (met hun instemming) afstaan daarvan gecompenseerd moeten worden is inmiddels (2007) vastgelegd in een verklaring over de rechten van inheemse volken van de Verenigde Naties. Een verklaring die niet ondertekend werd door de VS, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland.

Echter om het recht af te dwingen ontbreekt het inheemse groepen vaak aan financiële middelen en politieke slagkracht, iets waar het overheden en industrieën niet aan ontbreekt. Bovendien fungeren politie en justitie als verlengstuk van de overheid, spannen overheden zich juist in door derugulering beperkende milieuvoorschriften buiten werking te stellen en is de verleiding voor verarmde inheemse groepen groot om geld en voorzieningen aan te pakken van de energieindustrie. Dat alles maakt de strijd van inheemse groepen tegen overheid en

⁸ Aldus de Veneolaanse politicoloog Edgardo Lander (zie p. 406)

industrie tot een strijd van David tegen Goliath en het is verschrikkelijk dat zij daarbij zo weinig steun krijgen van anderen. Daar lijkt nu gelukkig verandering in te komen. Bijvoorbeeld de Idle No More beweging die veel bijval krijgt (Neil Youngs Honour the Treaties tournee: *'de teerzanden zien er nog beroerder uit dan Hiroshima'*).

Hoofdstuk 12 De hemel is van iedereen

Ongelijkheid en klimaatverandering

Aan de hand van het voorbeeld van de Northern Cheyenne-gemeenschap laat Klein zien hoe inheemse volken zo achtergesteld kunnen raken dat daardoor de strijd tegen aantasting door ontginning van fossiele brandstof dreigt te worden opgegeven. Als bedrijven als Arch Coal en de Peabody Energy Corporation wat banen en voorzieningen beloven is de weerstand snel gebroken. Verzet tegen de ontginning moet daarom hand in hand gaan met het bieden van alternatieven: met de betrokken bevolking samen werken aan schone energie (zonneverwarming, wind- en waterenergie), woningverbetering en lokale landbouw. Zo ontstaat ook ruimte voor banen, opleidingen en inkomsten voor de verarmde gemeenschap. Geld wat gestoken wordt in openbaar vervoer, isolatie, hernieuwbare energie levert veel meer banen op als wegenbouw, pijpleidingen en fossiele industrie. Bovendien maakt het de mensen strijdlustig om voor hun eigen vertrouwde gemeenschappen op te komen.

In het verleden dachten activisten dat ze moesten kiezen tussen het systeem bestrijden of het systeem de rug te keren en in alternatieve gemeenschappen wonen/werken. Die keuzemogelijkheid is er niet meer: de vuile energie grijpt om zich heen. Er zijn geen veilige toevluchts-oorden meer. Verzet en alternatieven kunnen niet zonder elkaar. Instellingen die onder druk gezet moeten worden om hun geld uit de fossiele brandstofindustrie terug te trekken (, zie hoofdstuk10), zouden ook onder druk gezet moeten worden om dat geld te herinvesteren in alternatieven: betaalbare groene huisvesting, woningverbetering (isolatie), technieken voor recyclen van afval, milieuvriendelijke vervoer, lokale landbouw.

Landen en volken die bereid zijn af te zien van ontginning van fossiele brandstoffen, waarmee zij een belangrijke bijdrage leveren aan CO₂-reductie, zouden daarvoor met name door rijke landen (die rijk zijn geworden door veel CO₂ uit te stoten én door slavernij) gecompenseerd moeten worden. Het klimaatverdrag van de VN (1992) gaat uit van een 'gemeenschappelijke, maar gedifferentieerde verantwoordelijkheid).

Voor zover het rijke Westen er in slaagt de uitstoot van CO₂ terug te dringen is dat te danken (dankzij de vrijhandel) aan het overbrengen van CO₂-uitstotende productie naar het mondiale Zuiden. Dat mondiale Zuiden wordt nu opgezadeld met de opgave CO₂-uitstoot terug te dringen die voor onze stijgende consumptie nodig is, terwijl het de CO₂-uitstoot ook moet doen toenemen om in eigen land de armoede uit te bannen. Als rijke landen niet willen dat arme landen zich ten koste van het klimaat uit hun armoede bevrijden zullen ze te hulp moeten schieten door schulden kwijt te schelden, patenten op groene technologie vrij te geven en kennis te bieden. De praktijk is echter dat rijke landen dat niet doen, het arme landen zelfs steeds moeilijker maken armoede te bestrijden (door vrijhandelsvoorwaarden op te dringen), waardoor zij geen andere keuze hebben dan olieboringen en steenkoolwinning toe te laten.

Hoofdstuk Recht op nieuw leven

Leven mét de natuur versus roofbouw

In dit laatste hoofdstuk wordt het leven mét de natuur (of ín de natuur) expliciet afgezet tegen de roofbouw op de natuur (het extractivisme), dat in de ongebreidelde en zorgeloze winning van fossiele brandstof zo duidelijk naar voren komt. Leven mét de natuur betekent teruggeven wat we eruit halen, zodat onze manier van leven niet gaat ten koste van de natuur. Het betekent instandhouden, wat ook in het begrip rentmeesterschap besloten ligt. Dat betekent tevens het waarborgen van ecologische omstandigheden die nodig zijn voor jong en nieuw leven.

Roofbouw op de natuur gaat samen met onverschilligheid voor nieuw leven. Bij meer dan driekwart van alle grootschalig geproduceerde chemische stoffen in de VS is nooit gekeken naar wat het effect daarvan is op embryo's of kleine kinderen. BP liet uit onderzoek blijken dat volwassen vissen en schaaldieren een olie lekkage wel zouden overleven. Inmiddels wijst de ervaring echter uit dat zelfs kleine verstoringen en verontreinigingen in bodem, water en lucht fataal kunnen zijn voor on- en pasgeboren leven.

Moeders in gebieden waar naar schaliegas wordt geboord hebben een 30 procent grotere kans op een kind met hartafwijking en hebben twee keer vaker miskramen dan landelijk. Onder de rook van petrochemische bedrijven in de industriestad Sarna worden steeds minder jongetjes geboren. In 2003 liepen er op de crèche bijna alleen meisjes rond. In 'gifstad' Mossville moest bij de meeste jonge vrouwen de baarmoeder worden verwijderd.

In harmonie leven met de natuur komen we bij veel inheemse culturen tegen. Landen als Bolivia en Ecuador, met een grote inheemse bevolking, hebben het conserveren van ecosystemen en biodiversiteit, herstel van natuur en duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen in hun grondwet opgenomen.⁹

Conclusie De schrikkeljaren

Pleidooi voor burgerlijke ongehoorzaamheid

Aan het eind van het boek laat Naomi Klein hoogleraar Brad Werner aan het woord, onderzoeker op het gebied van complexe systemen. Zijn analyse komt er op meer dat het wereldwijde kapitalisme de uitputting van hulpbronnen zo makkelijk heeft gemaakt dat de 'aardemens-systemen' gevaarlijk instabiel worden. Op de vraag '*Are we fucked?*' is Werners antwoord '*Min of meer*'. Er is echter één factor die volgens Werner enige hoop biedt. Dat zijn '*verzetsbewegingen*' van '*mensen en groepen mensen*' die '*een bepaalde dynamiek aannemen die niet binnen de kapitalistische cultuur past*'.

Werner bedoelt '*direct milieuactivisme, verzet tegen de heersende cultuur, bijvoorbeeld via demonstraties, blokkades en sabotage door inheemse volken, arbeiders, anarchisten en andere activistische groepen*'. Volgens Naomi Klein is dat het enige wat ons zou kunnen

⁹ Constitución política de la república del ecuador art. 86

redden, want onze leiders weigeren hun verantwoordelijkheid te nemen omdat zij dan met de vrije marktideologie zouden moeten breken.

De geschiedenis, aldus Klein, laat zien dat maatschappelijke bewegingen van onderop voor historische omwentelingen kunnen zorgen: arbeidersbewegingen, bewegingen tegen slavernij en kolonialisme. Zij het, dat de economische kant van de strijd bepaald minder succesvol is verlopen en dat er in veel opzichten sprake is van '*onafgemaakte bevrijding*': armoede en discriminatie.

De klimaatverandering is onze kans om de onafgemaakte bevrijding te voltooien. Om in actie te komen tegen klimaatverandering is geen nieuwe beweging nodig, die beweging kan voortbouwen op bestaande bewegingen tegen armoede en discriminatie. Want net als bij de strijd om het klimaat gaat het daarbij uiteindelijk om een eerlijke verdeling van de welvaart¹⁰ en strijd tegen de vrije markt ideologie. We weten '*hoe dat systeem zal reageren op de realiteit van opeenvolgende klimaatgerelateerde rampen: met steeds verdergaande winstgevende barbaarsheid, zodat de verliezers worden gescheiden van de winnaars*'.¹¹

10 Hier verwijst Klein naar Frantz Fanon *Les damnés de la terre* 1961.

11 Zie Harald Welzer *De Klimaatoorlogen, waarom in de 21e eeuw gevochten wordt*. 2009